

บทที่ 3

ลักษณะทั่วไปของท้องที่และ เกษตรกรที่ทำการศึกษา

สภาพพื้นที่ที่ทำการศึกษา

สำหรับพื้นที่ที่ทำการศึกษา เก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อศึกษา เกี่ยวกับการปลูกข้าวฟ่าง ได้แก่ พื้นที่ตำบลธารเกษม และตำบลนายาว อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี ซึ่งจะได้อธิบายสภาพทั่ว ๆ ไป และเพื่อให้เกิดความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับเกษตรกร จะได้อธิบายลักษณะทั่วไปของเกษตรกรในพื้นที่ที่ทำการศึกษาด้วย

สภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศของจังหวัดสระบุรี¹

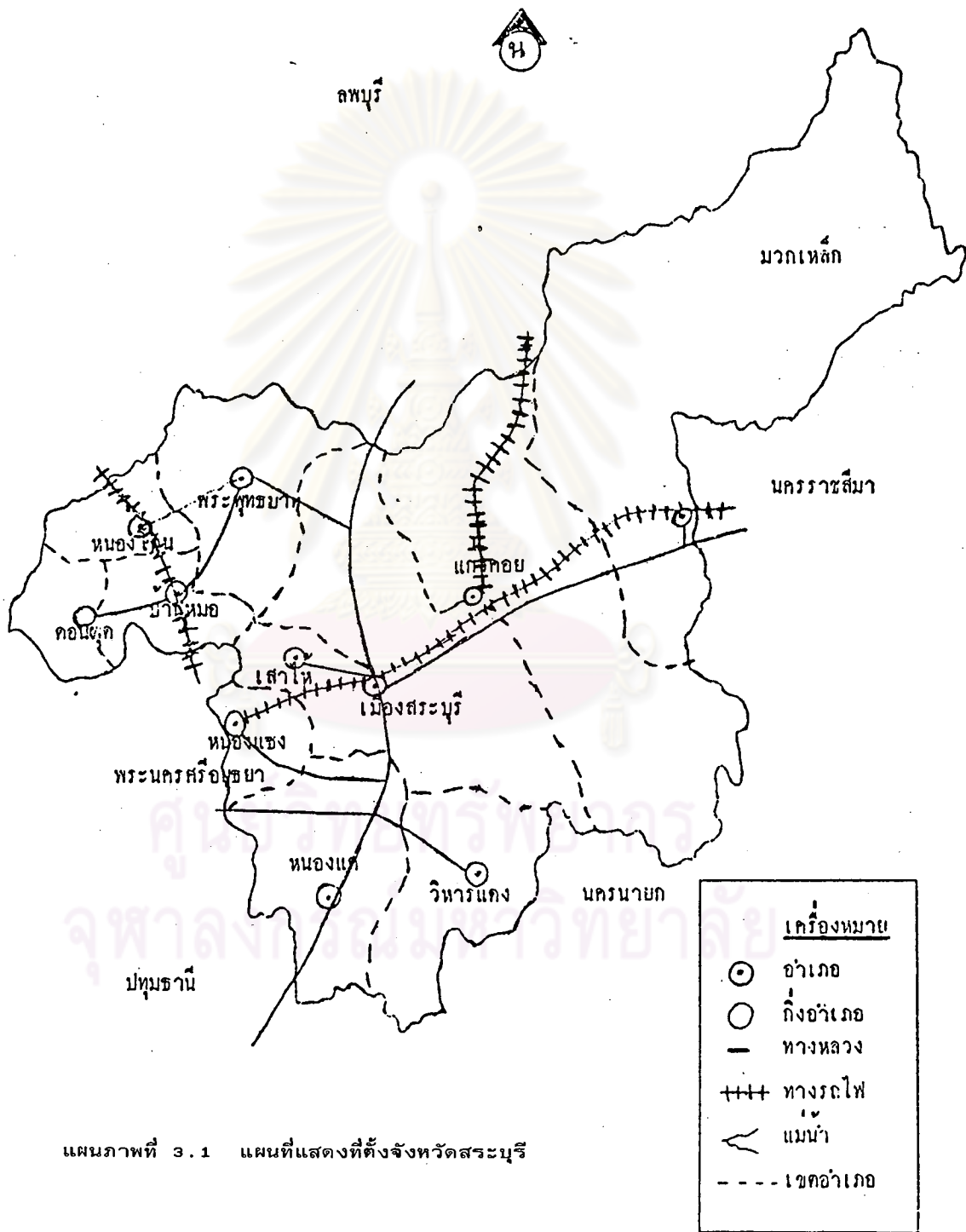
จังหวัดสระบุรี เป็นจังหวัดในภาคกลางซึ่งนับว่าเป็นชุมทางคมนาคมที่สำคัญ โดยเป็นทางผ่านไปสู่ภาคต่าง ๆ ของประเทศ ได้แก่ ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันตก และภาคตะวันออก จังหวัดสระบุรีตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของกรุงเทพมหานคร คิดเป็นระยะทางประมาณ 108 กิโลเมตร ตามแนวถนนพหลโยธิน และประมาณ 165 กิโลเมตร ทางน้ำตามแม่น้ำเจ้าพระยา แยกเข้าแม่น้ำป่าสัก

ลักษณะภูมิประเทศ เป็นที่ราบและที่ราบสูง เนินเขาสลับซับซ้อน มีแม่น้ำที่สำคัญเพียงสายเดียวคือ แม่น้ำป่าสัก ซึ่งนับว่าเป็นเส้นเลือดใหญ่ของจังหวัด โดยที่ประชาชนได้อาศัยน้ำเพื่อทำการเกษตรและใช้ประโยชน์อื่น ๆ อาณาเขตของจังหวัดสระบุรี ทิศเหนือติดต่อกับจังหวัดลพบุรี ทิศใต้ติดต่อกับจังหวัดนครนายกและปทุมธานี ทิศตะวันออกติดต่อกับจังหวัดนครนายกและจังหวัดนครราชสีมา ทิศตะวันตกติดต่อกับจังหวัดลพบุรีและจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เนื่องจากทั้งหมดของจังหวัดประมาณ 3,353 ตารางกิโลเมตร (ดูแผนภาพที่ 3.1)

---

¹สำนักงานพาณิชย์ จังหวัดสระบุรี, ข้อมูลการตลาดจังหวัดสระบุรีประจำปี 2527, (เอกสารเก็บเล่มเผยแพร่ : 2527) หน้า 1-7.

มาตราส่วน ๑ : ๕๐๐,๐๐๐

แผนภาพที่ 3.1 แผนที่แสดงที่ตั้งจังหวัดสระบุรี

สภาพภูมิอากาศ มี 3 ฤดูคือ ฤดูร้อนเริ่มตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์จนถึงเดือนเมษายน ซึ่งมีสภาพอากาศร้อนมากที่สุดในเดือนเมษายน ฤดูฝนเริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคมจนถึงเดือนกันยายนมีฝนตกชุกโดยทั่วไป และฤดูหนาวเริ่มตั้งแต่เดือนตุลาคมถึงเดือนมกราคม สำหรับอุณหภูมิเฉลี่ยสูงสุด 33.2 องศาเซลเซียส และอุณหภูมิต่ำสุด 23.4 องศาเซลเซียส

สภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศของอำเภอพระพุทธบาท¹

อำเภอพระพุทธบาท เป็นอำเภอหนึ่งในจำนวน 10 อำเภอ 1 กิ่งอำเภอของจังหวัดสระบุรี มีพื้นที่ประมาณ 244 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของจังหวัดสระบุรี ห่างจากตัวจังหวัดไปตามเส้นทางถนนพหลโยธินเป็นระยะทาง 28 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับอำเภอและจังหวัดใกล้เคียงดังนี้ (ดูแผนภาพที่ 3.2)

ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอเมืองสระบุรีและอำเภอพัฒนานิคม จังหวัดสระบุรี

ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอเมืองสระบุรี จังหวัดสระบุรี

ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอเล่างิ้วและอำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี

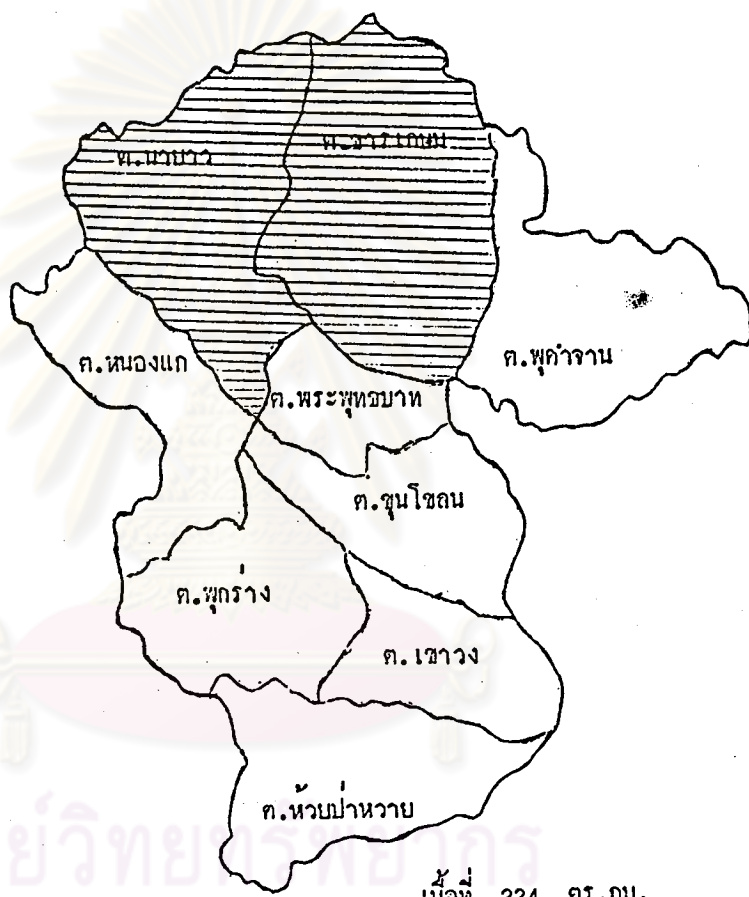
ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอหนองโดน จังหวัดสระบุรี

ลักษณะภูมิประเทศ โดยทั่วไปเป็นที่ราบ มีภูเขาเล็ก ๆ อยู่กระจัดกระจาย สภาพดินเป็นดินร่วนปนทราย ทางทิศใต้เป็นเขตป่าเตรียมการสงวนเนื้อที่ประมาณ 12.21 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณร้อยละ 5.5 ของพื้นที่ทั้งหมดของอำเภอ ที่ดินเหมาะในการเกษตรกรรม

ลักษณะภูมิอากาศ ค่อนข้างร้อนในฤดูร้อน และค่อนข้างหนาวในฤดูหนาว มีความแตกต่างของอุณหภูมิระหว่าง 8.4-41.8 องศาเซลเซียส มีปริมาณฝนตกเฉลี่ย 1,391.5 มิลลิเมตรต่อปี ดังแสดงในแผนภาพที่ 3.3

ประชากร อำเภอพระพุทธบาทมีจำนวนประชากรทั้งสิ้น ณ วันที่ 31 ธันวาคม พ.ศ. 2527 44,331 คน เป็นชาย 21,149 คน หญิง 23,182 คน ความหนาแน่นของประชากรเท่ากับ 181.68คน/ตารางกิโลเมตร อัตราการเพิ่มของประชากรเป็น 1.5% ต่อปี

¹ สำนักงานอำเภอพระพุทธบาท, จังหวัดสระบุรี. "สภาพทั่วไปและสภาพปัญหาของอำเภอพระพุทธบาท ปี 2527 (เอกสารโรเนียวเผยแพร่ : 2527) หน้า 1-5.

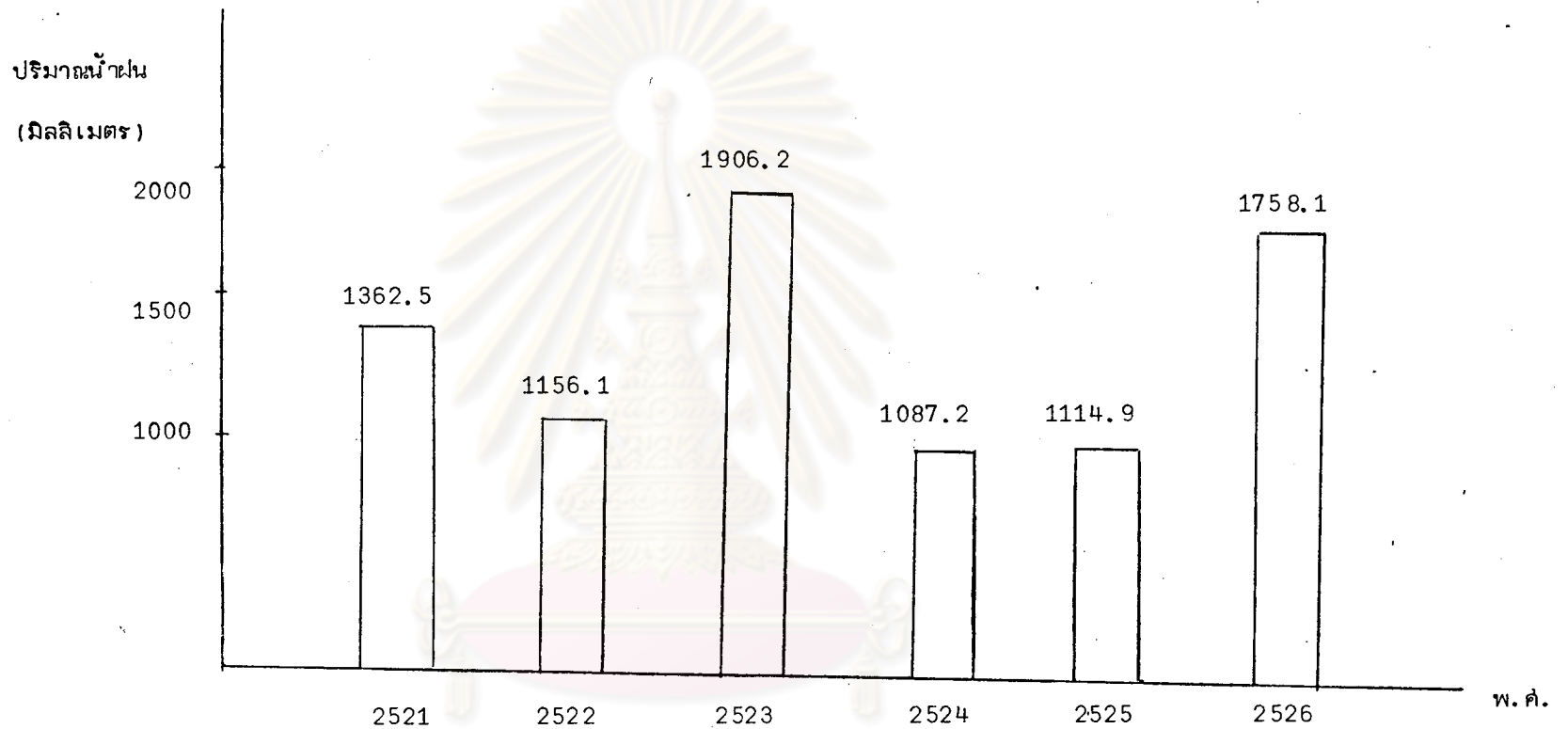
พื้นที่ 224 ตร.กม.

ประชากร 44,331 คน

พืชเศรษฐกิจ - ข้าวโพด, ถั่วเขียว, ถั่วลิสง,
ข้าวฟ่าง

แผนภาพที่ 3.2 แผนที่แสดงที่ตั้งอำเภอพระพุทธรบาท จังหวัดสระบุรี

แผนภาพที่ 3.3 ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยของอำเภอพระพุทธบาท ปี พ.ศ. 2521 - 2526

ที่มา : สำนักงานเกษตรอำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี

การปกครอง ในปี 2527 อำเภอพระพุทธบาทแบ่งการปกครองออกเป็น 9

ตำบล 94 หมู่บ้าน โดยแยกเป็น

ตำบลขุนโขลน	มี	11	หมู่บ้าน
ตำบลธารเกษม	มี	12	หมู่บ้าน
ตำบลพระพุทธบาท	มี	13	หมู่บ้าน
ตำบลพุกัจจาน	มี	9	หมู่บ้าน
ตำบลเขาวง	มี	8	หมู่บ้าน
ตำบลห้วยป่าหวาย	มี	13	หมู่บ้าน
ตำบลพุกสร้าง	มี	9	หมู่บ้าน
ตำบลหนองแก	มี	12	หมู่บ้าน
ตำบลนายาว	มี	7	หมู่บ้าน

การประกอบอาชีพ ราษฎรในอำเภอพระพุทธบาทส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งจะเห็นจากจำนวนพื้นที่ทำการเกษตรมีถึง 113,768 ไร่ และมีครัวเรือนเกษตรกรถึง 3,043 ครัวเรือน ดังแสดงในตารางที่ 3.1 สำหรับพืชที่ปลูกในอำเภอพระพุทธบาท ได้แก่ ข้าว ข้าวโพด ข้าวฟ่าง ถั่วเหลือง ถั่วลิสง ฝ้าย มันแกว อ้อย และอื่น ๆ ดังแสดงในตารางที่ 3.2

ลักษณะโดยทั่วไปของ เกษตรกรผู้ทำการปลูกข้าวฟ่างในพื้นที่ทำการศึกษ

จากการวิจัยภาคสนามที่ตำบลธารเกษมและตำบลนายาว อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี โดยได้ทำการแจกแบบสอบถามและการสังเกตการณ์ในช่วงฤดูการเก็บเกี่ยวปี 2527/28 เพื่อรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับการปลูกข้าวฟ่าง ได้พบข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับเกษตรกรดังต่อไปนี้

เกษตรกรที่ได้ตอบแบบสอบถามมีจำนวนทั้งสิ้น 52 คน ซึ่งแบบสอบถามได้เจาะจงถามเฉพาะเกษตรกรที่เป็นหัวหน้าครอบครัวเท่านั้น จากการสำรวจพบว่า อายุของเกษตรกรหัวหน้าครอบครัวอยู่ในระดับเฉลี่ย 40 ปี ระดับการศึกษาส่วนมากจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ประสบการณ์ในการปลูกข้าวฟ่างโดยเฉลี่ยประมาณ 12 ปี ซึ่งจะเห็นได้ว่าเกษตรกรในพื้นที่ดังกล่าวมีความคุ้นเคยกับการปลูกข้าวฟ่างมานานพอสมควร

ตารางที่ 3.1 จำนวนครัวเรือนเกษตรกรและพื้นที่ทำการเกษตรของอำเภอ พระพุทธบาท

อำเภอ ตำบล	ครัวเรือนเกษตรกร - (ครัวเรือน)	พื้นที่ทำการเกษตร (ไร่)
พระพุทธบาท	81	3,402
ขุนโขลน	93	13,041
พุทรา้ง	401	5,607
เขาวง	227	6,230
ห้วยป่าหวาย	501	15,701
หนองแก	412	16,237
นายาว	351	8,800
ธารเกษม	633	16,625
พุดำลาน	344	28,125
รวม	3,043	113,768

ผู้มา : สำนักงานเกษตรอำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 3.2 พื้นที่ปลูกพืชเศรษฐกิจ ในแต่ละตำบล ของอำเภอพระพุทธบาท ปีการเพาะปลูก 2527/28

ชื่อ อำเภอ	ข้าว (ไร่)	ข้าวโพด (ไร่)	ข้าวฟ่าง (ไร่)	ถั่วเหลือง (ไร่)	ถั่วลิสง (ไร่)	ถั่วเขียว (ไร่)	ฝ้าย (ไร่)	มันแกว (ไร่)	อ้อย (ไร่)	อื่นๆ (เงา) (ไร่)
พระพุทธบาท	330	2060	1700	-	30	-	-	-	-	-
ชนโชน	-	3125	40	-	100	-	-	-	-	-
พุดรัง	3755	4430	550	-	2	330	-	1700	-	5
เขาวง	1850	2860	20	-	190	-	-	-	-	500
ห้วยป่าหวาย	7225	2744	-	-	10	60	30	520	-	200
หนองแก	8924	2369	-	-	-	-	-	-	-	-
นายาว	6771	5500	4200	45	40	-	-	-	15	-
ธารเกษม	27	21910	9100	510	200	9250	700	1300	35	-
พุดจาน	-	15617	1689	-	536	1157	512	96	-	-
รวม	28882	60615	17299	555	1108	10797	1242	3616	50	705

ที่มา : สำนักงานเกษตรอำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี

จากตารางที่ 3.3 จะเห็นว่า ลักษณะการถือครองที่ดินเพื่อใช้ปลูกพืชไร่ต่าง ๆ ของเกษตรกรในพื้นที่ที่ทำการศึกษามีรายละเอียดดังนี้

เกษตรกรที่ปลูกข้าวพ่างพันธุ์พื้นเมืองสีขาว จะมีที่ดินเป็นของตนเอง ที่ดินที่เช่าและที่ดินที่เช่าเปล่า เพื่อใช้ในการเพาะปลูกพืชไร่ต่าง ๆ โดยเฉลี่ย 24.45, 9.03 และ 1.82 ไร่สำหรับเกษตรกรแต่ละรายตามลำดับ ดังนั้น จำนวนที่ดินที่เกษตรกรที่ปลูกข้าวพ่างพันธุ์พื้นเมืองสีขาวใช้ในการเพาะปลูกพืชไร่รวมทั้งหมดเฉลี่ย 35.30 ไร่สำหรับเกษตรกรแต่ละราย

เกษตรกรที่ปลูกข้าวพ่างพันธุ์ลูกผสมสีแดง จะมีที่ดินเป็นของตนเองและที่ดินที่เช่า เพื่อใช้ในการเพาะปลูกพืชไร่โดยเฉลี่ย 46.57 และ 26.50 ไร่สำหรับเกษตรกรแต่ละรายตามลำดับ ดังนั้น จำนวนที่ดินที่เกษตรกรที่ปลูกข้าวพ่างพันธุ์ลูกผสมสีแดงใช้ในการเพาะปลูกพืชไร่รวมทั้งหมดเฉลี่ย 73.07 ไร่สำหรับเกษตรกรแต่ละราย

เกษตรกรที่ปลูกข้าวพ่างทั้งสองพันธุ์ จะมีที่ดินเป็นของตนเองและที่ดินเช่า เพื่อใช้ในการเพาะปลูกพืชไร่โดยเฉลี่ย 21.60 และ 22.40 ไร่สำหรับเกษตรกรแต่ละรายตามลำดับ ดังนั้น จำนวนที่ดินที่เกษตรกรที่ปลูกข้าวพ่างทั้งสองพันธุ์ใช้ในการเพาะปลูกพืชไร่รวมทั้งหมดเฉลี่ย 44 ไร่สำหรับเกษตรกรแต่ละราย

จะเห็นได้ว่า เกษตรกรที่ปลูกข้าวพ่างในพื้นที่ที่ได้ทำการศึกษาล้วนใหญ่จะมีที่ดินที่ใช้ทำการเพาะปลูกพืชไร่ต่าง ๆ เป็นของตนเอง และเกษตรกรที่ปลูกข้าวพ่างพันธุ์ลูกผสมสีแดงจะมีที่ดินที่ใช้ในการเพาะปลูกพืชไร่สูงสุดคือ เฉลี่ย 73.07 ไร่สำหรับเกษตรกรแต่ละราย รองลงไปคือเกษตรกรที่ปลูกข้าวพ่างทั้งสองพันธุ์ มีที่ดินที่ใช้ในการเพาะปลูกเฉลี่ย 44 ไร่สำหรับเกษตรกรแต่ละราย และน้อยที่สุดคือเกษตรกรที่ปลูกข้าวพ่างพันธุ์พื้นเมืองสีขาวจะมีที่ดินที่ใช้ในการเพาะปลูกเฉลี่ยเพียง 35.30 ไร่สำหรับเกษตรกรแต่ละราย

จากตารางที่ 3.4 ซึ่งได้จากการสำรวจพบว่า เกษตรกรในพื้นที่ที่ทำการศึกษาเลือกที่จะใช้ที่ดินในการเพาะปลูกตามฤดูกาลเพาะปลูกแตกต่างกันโดยมีข้อสังเกตที่น่าสนใจคือ ในฤดูกาลเพาะปลูกที่ 1 เกษตรกรเลือกที่ดินถึงร้อยละ 94.55 ของพื้นที่ทั้งหมดในการปลูกข้าวโพด ไม่มีการปลูกข้าวพ่างเลยในฤดูกาลเพาะปลูกแรกนี้ ส่วนในฤดูกาลเพาะปลูกที่ 2 พบว่า มีการปลูกข้าวพ่างสูงถึงร้อยละ 90.22 ของพื้นที่ทั้งหมด ส่วนการปลูกข้าวโพดลดลงเหลือเพียงร้อยละ 3.77 ของพื้นที่ทั้งหมดเท่านั้น แสดงให้เห็นว่า เกษตรกรหันมาปลูกข้าวพ่างในฤดูกาลเพาะปลูกที่ 2 แทนทั้งนั้น เนื่องจากฤดูกาลเพาะปลูกที่ 2 นี้มักจะปลูกข้าวโพดไม่ค่อยจะได้ผล ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า

ตารางที่ 3.3 ลักษณะการถือครองที่ดิน ของเกษตรกรแต่ละรายในพื้นที่ทำการศึกษา

หน่วย : ไร่

ลักษณะการถือครองที่ดิน	เกษตรกรที่ปลูกข้าวฟ่าง พันธุ์พื้นเมืองสีขาว	เกษตรกรที่ปลูกข้าวฟ่าง พันธุ์ลูกผสมสีแดง	เกษตรกรที่ปลูกข้าวฟ่าง ทั้งสองพันธุ์
กรรมสิทธิ์ของตนเอง	24.45	46.57	21.60
เช่าคนอื่น	9.03	26.50	22.40
ทำเปล่า	1.82	—	—
รวมพื้นที่ปลูกพืชไร่	35.30	73.07	44.00

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 3.4 ลักษณะการใช้ที่ดินของเกษตรกรในพื้นที่ทำการศึกษา เมื่อพิจารณาตาม
ฤดูกาลเพาะปลูก

ชนิดพืช	ฤดูกาลเพาะปลูกที่ 1 (%)	ฤดูกาลเพาะปลูกที่ 2 (%)
ข้าวโพด	94.55	3.77
ข้างฟ่าง	-	90.22
ถั่วเขียว	0.44	3.39
ข้าว	3.62	-
ฝ้าย	0.87	-
ถั่วลิสง	0.52	2.62
รวม	100.00	100.00

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ฤดูการเพาะปลูกที่ 1 คือช่วงระหว่างเดือนมีนาคม-กรกฎาคม เป็นฤดูการเพาะปลูกข้าวโพด
และฤดูการเพาะปลูกที่ 2 คือ ช่วงระหว่างเดือนสิงหาคม เป็นฤดูการเพาะปลูกข้าวฟ่าง

ศูนย์วิทยพัทพยากร
จุพาลงกรณ์มหาวิทยาลัย